

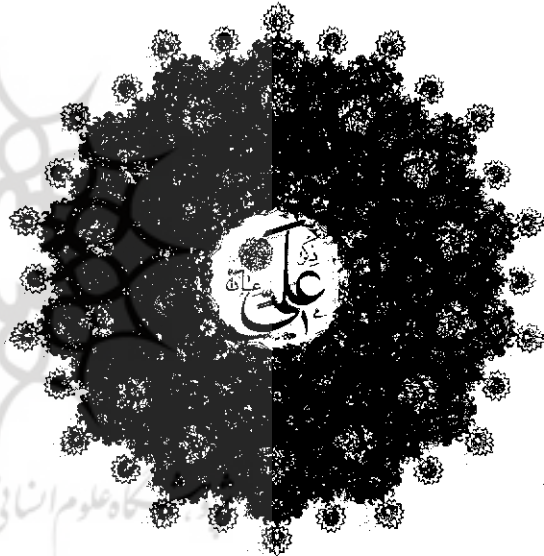
موسوعة الامام علی (ع)

○ علی قنبری

به مثابه قرار یافتن بحر در کوزه نبود؟! از این جهت جویندگان دانش علوی در عین خوشبینی و شادابی چشم به آینده هم داشتند که علی (ع) سر سلسله عشق و عرفان است و عشق و عرفان با ده من مثنوی پایان نمی‌پذیرد لذا کاملاً طبیعی بود که چشم به آینده بدوزیم تا دیگر بزرگان نیز دست از آستین به درآورند و پاره‌های نامکشوف و مغفول حیات آن امام همام را به کلید تحقیق کشف کنند و آن را آفتابی سازند.

در ادامه این مسیر و به یمن پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی و مساعی بزرگ قرن حضرت روح الله و به یمن اعلام دو سال پیاپی به نام نامی حضرت مولا علی (ع) آثار گرانسنگی و کتابهای مستطابی به حوزه دین و دانش عرضه گردید.

یکی از چند اثر ارزنده‌ای که در این موضوع به اهل تحقیق هدیه شده مجموعه موسوعه الامام علی (ع) است که زیر نظر حدیث‌شناس فرهیخته حجت‌الاسلام والمسلمین ری شهری گرد آمده است و الحق و الانصاف اطلاعات ذی‌قیمت و مستندی را در اختیار خوانندگان قرار داده است. ضمن ابراز سپاسگزاری از ایشان صاحب این قلم جهت ادای دین، اقدام به معرفی این اثر گرانتقد کرده است که امید است برای استفاده بهینه از آن مفید افتد.

کتاب موسوعه الامام علی (ع) در یک نگاه

این کتاب دارای یک مدخل درباره روش، هدف و موضوع کتاب است. مؤلف و مدخل‌نویس کتاب بخش‌های ذیل را اهم موضوعات و بخش‌های کتاب معرفی کرده است که عبارتند از:

خانواده امام علی (ع)، امام علی در زمان پیامبر (ص)، تلاش‌های پیامبر (ص) برای ابلاغ رهبری امام علی (ع)، امام علی (ع) در دوره پس از پیامبر (ص)، سیاست امام علی (ع)، جنگ‌های امام علی (ع)، روزگار سخت، شهادت امام علی (ع)، نظراتی درباره امام حسین (ع)، ویژگی‌های امام علی (ع)، علم امام علی (ع)، قضاوت‌های امام علی (ع)، آیات نازل شده درباره امام علی (ع)، حب امام علی (ع)، دشمنی با امام علی (ع)، یاران و کارگزاران امام علی (ع).

مقدمه کتاب ویژگی‌هایی را برای کتاب برشمرده است که عبارتند از: فراگیری و مبدأ انتخاب، استناد وسیع به منابع دو فرقه شیعه و سنی، مورد اعتماد بودن منابع، در برگرفتن نقل و تحلیل، رعایت نیازهای عصر حاضر، به کارگیری روش ابداعی در تدوین و تنظیم مطالب، آوردن

○ موسوعه الامام علی (ع)، ۱۲ ج

○ محمد محمدی الریشهری

○ تهران، مؤسسه دارالحدیث للثقافة

○ الطبعة الاولى ۱۴۲۱

زمانی بود در حسرت دیدن دانشنامه‌ای درباره امام علی (ع) و اندیشه‌های تابناک آن امام همام روزگار طولانی را به سر می‌بردیم تا این که بزرگی از قافله نور از راه رسید و تمام توان خویش در طبق اخلاص نهاد و برای نخستین بار دریای موج‌غدیر را در غدیر گردآورد تا تشنگان با روی آوری بدان جرعه‌ای از بیکران دریای امام علی (ع) را نوش جان کنند. اما چون غدیر نوشته شد این مسئله در اذهان اهل دقت تداعی کرد: آیا این آخرین اقدام بوده است یا موجی از دریای بیکران آن بزرگ است؟ به تعبیر دیگر اگرچه کار علامه امینی سترگ بوده است. اما آیا این

توضیحات ضروری در پاورقی، اضافه کردن گرمی داشت معصومان با ذکر صلی الله علیه و آله و سلم و علیه السلام و علیهم السلام، رعایت قواعد نوشتن در تمام مطالب کتاب.^۱

روش تحقیق

چنانکه از عنوان کتاب معلوم است در کتاب کلاً از سه منبع استفاده عمده شده است: کتاب قرآن کریم، سنت پیامبر (ص) و سایر معصومان و تاریخ. لذا منابع کتاب هم به این سه بخش تقسیم می‌شود و روش نگارش نیز براساس منابع مورداستفاده معین شده است یعنی مؤلفان درباره هر موضوعی مقدمه‌ی کوتاهی ذکر کرده، با استفاده از منابع یادشده به تبیین زوایای مختلف آن پرداخته‌اند. این امر از طریق شماره‌گذاری مطالب به صورت فهرست‌وار آمده است. بدون آن که میان شماره‌ها توضیحی داده شود یا ارتباطی منطقی میان آنها برقرار شود. این شماره‌ها در موارد زیادی مؤید یا مکمل همدیگر هستند اما به لحاظ منبع با هم فرق دارند. البته در پایان هر موضوعی به تناسب نقد و نظری نیز آمده که عمدتاً جرح و تعدیل‌های روایی - تاریخی است. در پایان هر مبحث چند منبع آمده است که غالباً از تعداد انگشتان یک دست و بعضاً دو دست فراتر نمی‌رود.

جلد اول

در جلد اول ۵۵ صفحه به ذکر مقدمه اختصاص یافته است که بیشتر به نحوه تألیف اثر مربوط می‌شود. در ص ۵۷ متن اصلی کتاب شروع شده است. این جلد شامل موضوعات ولادت، نشأت، ازدواج و اولاد امام علی(ع) است که به ذکر زوایای آن پرداخته است. این جلد شامل دو قسمت کلی خانواده علی(ع) و امام علی(ع) همراه پیامبر (ص) را شامل می‌شود که بخش اول شامل ۴ بهره است که عبارتند از: ولادت، رشد و نمو، ازدواج و اولاد امام. بخش دوم ۱۴ فصل را شامل می‌شود که عبارتند از: همراهی در دعوت، قرار گرفتن بر شانه‌های رسول (ص) برای شکستن بتها، ایثار در لیل‌المبیت، اوج جوانمردی در جنگ‌های بدر و احد، وادار کردن دشمن به تسلیم در جنگ‌های بنی نضیر و بنی قریظه، ضربه خردکننده و سرنوشت ساز در خندق، شجاعت و ادب در حدیبیه، نقش سرنوشت ساز در فتح خیبر، تلاشهای بی‌وقفه در فتح مکه، مقاومت شگفت‌انگیز در غزوه حنین، جانشینی پیامبر (ص) در غزوه تبوک، انجام مأموریت‌های مهم، دعا‌های پیامبر (ص) درباره امام علی(ع) و عروج

پیامبر از سینه وصی.

جلد دوم

این مجلد، بخش سوم مجموعه را در بردارد. موضوع اصلی این جلد به تلاشهای پیامبر (ص) برای رهبری امام علی(ع) پس از رحلت آن حضرت است. این بخش شامل یک مدخل درباره موضع پیامبر نسبت به آینده رسالت و یازده فصل است. فصل‌های یازده گانه عناوین زیر را در بردارد: احادیث وصایت، احادیث وراثت، احادیث خلافت، احادیث منزلت، احادیث امارت، احادیث امامت، احادیث ولایت، احادیث هدایت، احادیث عصمت، حدیث غدیر و نتیجه تلاش پیامبر (ص) در تعیین ولی و جانشین.

نویسنده محترم در مدخل این سؤال را مطرح کرده است که موضع پیامبر (ص) درباره آینده رسالت چه باید باشد؟ در جواب سه فرضیه را محتمل دانسته است که پیامبر (ص) یا باید سکوت کرده و امر را مهمل می‌گذاشت، یا امر را به امت بسپارد و صحابه را مأمور دعوت می‌کرد؛ و یا اینکه فرد خاصی را مشخص کرده تا به آینده رسالت بیندیشد و اقدام نماید.^۲

وی آنگاه به تحلیل فرضیات سه گانه پرداخته و با ارایه شواهد و دلایل نقلی و عقلی به نتایج هریک از فرضیات پرداخته، آنگاه فرضیه سوم را به اثبات رسانده است.

جلد سوم

جلد سوم موسوعه الامام علی(ع) به طور کامل جنبه سیاسی دارد و موضوعاتی چون داستان سقیفه و دوره خلافت ابوبکر، دوره خلافت عمر، نقطه‌های آغازین خلافت عثمان، نقطه‌های آغازین انقلاب علیه عثمان و انقلاب واقعی علیه عثمان را در بردارد.

مطابق روش مؤلف در مجلدات پیشین در این جلد هم روش نقلی - روایی استمرار یافته است و با استفاده از روایات مختلف دو مذهب بزرگ اسلامی تشیع و تسنن درباره موضوعات مطرح شده، گردآمده است.

اولین موضوعی که مورد بحث قرار گرفته مسئله رحلت پیامبر اکرم (ص) است که حتی در وقوع آن میان اصحاب اختلاف افتاد. به دنبال این موضوع مسئله سقیفه مطرح شده است و اختلافات اصحاب درباره آن مورد بحث و بررسی قرار گرفته است و پس از آن دوره‌های خلافت ابوبکر، عمر و عثمان مطرح شده و سخنرانی علی(ع) درباره سقیفه مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است.

نقل شده است. این جلد هفت فصل را در بردارد. نکته جالب در این جلد آن است که سخنرانی‌های امام نیز انعکاس یافته و زندگانی یاران برجسته امام (ع) روایت شده است.

جلد ششم

در جلد ششم موضوع جلد پنجم یعنی جنگ‌های امام علی (ع) پیگیری شده است. این جلد از فصل چهارم آغاز شده است که مکاتبات امام علی (ع) و معاویه را در بردارد. در فصل پنجم آمادگی معاویه برای جنگ طرح شده است. در فصل‌های بعد مسیر حرکت امام، رودررویی دو لشکر، آغاز جنگ و شدت آن و شهادت عمار یاسر ... ، توقف جنگ، جریان حکمیت و جنگ نهروان نگاشته شده است.

جلد هفتم

در این جلد که همچنان به ادامه جنگ‌های امام علی (ع) پرداخته، مباحثی از قبیل عصیان لشکر، عزم امام برای جنگ با معاویه پس از فراغت از جنگ با خوارج، بیان سخنرانی‌های هشداردهنده‌ی امام خطاب به لشکر، ملحق شدن برخی از یاران امام به لشکر معاویه، اشغال مصر و شهادت محمدبن ابی بکر، جنایت مأموران معاویه در قلمرو حکومتی امام علی (ع)، شهادت امام علی (ع) و نحوه کفن و دفن امام علی (ع) را ارائه کرده است.

جلد هشتم و نهم

این دو جلد به شخصیت امام علی (ع) مربوط است که شخصیت آن حضرت در آینه‌ی قرآن، روایات، اشعار شعرا و سخنان بزرگان بررسی شده و ویژگی‌های آن حضرت در حوزه‌های مختلف بیان شده است.

پس از ذکر این مسئله حمله به خانه حضرت زهرا (س)، دوری کردن امام علی (ع) از بیعت یا ابوبکر، اعتراض امام (ع) بر توافق سقیفه و هوشیاری امام در برخورد با فتنه‌های جاری آن دوره مطرح شده و با ذکر دوره حکومت عمر و رابطه او با ابوبکر طرح گردیده است. یکی از نقاط مهمی که در دوره خلافت عمر مطرح شده، مسئله مشاوره عمر با علی (ع) است که در موارد زیادی انجام گرفته است. در فصل سوم این مجلد حکومت عثمان و نقش و جایگاه امام در دوره خلافت عثمان بررسی شده است. در فصل چهارم به خلافت امیر مؤمنان و تا حدودی به زمینه‌های قیام علیه عثمان و به بخشش‌های غیر عادلانه و بی‌حد و حصر عثمان اشاره شده و نمونه‌هایی از آن اعمال و اقدام انعکاس یافته است. در بخش پایانی این جلد به قیام مردم علیه عثمان اشاره شده است. در بخشی از این مجلد نقش امام در جلوگیری از خلیفه‌کشی و وساطت آن حضرت در شکستن محاصره محل اقامت عثمان بیان شده است.^۲ در ادامه نحوه کشته شدن عثمان به تفصیل مورد بررسی قرار گرفته است.

جلد چهارم

جلد چهارم به طور مفصل به نحوه به حکومت رسیدن امام (ع)، نحوه رفتارهای حکومتی و سیاست‌های مورد نظر امام، اصلاحات امام در حوزه‌های مختلف و سیاست بین‌المللی امام مطرح شده است. در این مجلد اطلاعات مفید و مستندی درباره نحوه بیعت و نحوه حکومت حضرت علی (ع) ارائه شده است.

جلد پنجم

در این جلد تاریخ جنگ‌های جمل، صفین و نهروان به طور مفصل مورد بررسی قرار گرفته و گزارش مشروحی از حوادث و وقایع این جنگ‌ها

خواهرم سکینه، دختر علی(ع) خادمی وارد شد...
سند این روایت هم جداً ضعیف است و برخی از راویان آن نامعلوم اند.^۵

بیان پاره‌ای از کاستی‌ها

کتاب به رغم عنوان دایرةالمعارفی آن از روش دایرةالمعارف نویسی محروم است و اطلاعات به صورت منقطع و روایت گونه گردآوری شده است. نویسندگان محترم در عین زحمت طاقت فرسایی که کشیده‌اند، از روش نگارش نوین بهره نجسته‌اند و از متدهای علمی رایج سودنبرده‌اند. لذا این امر باعث شده تا اثر نه به صورت دایرةالمعارف علی(ع) بلکه به صورت قاموس روایات مربوط به علی(ع) فراهم گردد.

نقص ذکر شده باعث نقص دیگری نیز شده است و آن تکرار اسامی و عناوین مختلف در کتاب است. اگر کتاب صورت تألیفی مناسبی پیدا می‌کرد قطعاً از هنر رقتن مساعی پژوهشگران آن جلوگیری می‌شد و حجم آن نیز کاسته می‌شد. این مکررات به قدری زیاد است که اگر آنها را جداگانه جمع کنیم حجم عظیمی خواهد شد. برای مثال اسامی منابع مانند «المناقب» که در متن آمده است در اغلب صفحات تکرار شده است، چرا که در این اثر حدیثی روایات زیادی درباره سجایای علی(ع) است که برای استفاده از آنها در جای خود اسم کتاب نیز ذکر شده است.

نکته دیگر این که مؤلفان اثر حاضر خوبی‌های امام علی(ع) را به خاندان او نسبت داده و آن را امری دانسته‌اند که نسل به نسل منتقل شده و به وی رسیده است. «امیرمؤمنان در خاندان طاهر و بزرگوار ریشه دارد که همان خاندان حضرت ابراهیم(ع) است و او در این امر مانند رسول خدا (ص) می‌باشد.»^۶ و در جای دیگر آمده است: «و همینطور بنی هاشم خاندانی است که خلأوند آنها را از میان خاندانهای متعدد برگزیده است و رسول خدا (ص) و علی(ع) نیز برگزیده‌های این خاندان برگزیده‌اند.»^۷ درباره خوب بودن و بزرگواری خاندان رسول خدا در نسلهای پیشین سخنی نیست بلکه مطلب این است که آیا خوبی پیامبر (ص) و علی(ع) از آن جهت است که در این خاندان‌ها قرار گرفته‌اند یا اینکه افزون بر آن نتیجه تلاشهای آنان و عنایات الهی است؟ به نظر می‌رسد خاندان و تأثیر آن را باید به گونه‌ای تفسیر کنیم که تلاشهای متکی بر عزم و ارادة معصومان علیهم السلام را زیر سؤال نبرد و برخواننده این امر القا نشود که امکان الگوگیری از آنان وجود ندارد.

پی نوشت‌ها:

۱. مقدمه کتاب، صص ۴۵-۵۱.
۲. موسوعة الامام علی ابن ابی طالب، ج ۲، صص ۸-۹.
۳. همان، ص ۲۲۶.
۴. موسوعة الامام علی ابن ابی طالب، ج ۱، صص ۱۳۸-۱۳۷.
۵. همان، ص ۱۳۸.
۶. موسوعة الامام علی ابن ابی طالب، ج ۱، ص ۵۹.
۷. همان، ص ۵۲.

جلد دهم

در این جلد از علوم مختلفی که امام علی(ع) از آنها برخوردار بوده و رابطه استادی و شاگردی میان حضرت رسول و علی(ع) و به دنبال آن از انواع دانشهای آن حضرت یاد شده است.

جلد یازدهم

این مجلد به قضاوت‌های امام در اعصار مختلف زندگی آن حضرت مربوط است. علاوه بر این موضوع معجزات و کرامات آن حضرت در این جلد مورد بحث قرار گرفته است. محبت خدا، پیامبر و مردم نسبت به آن حضرت در قسم چهاردهم، فصل سوم و چهارم آمده است. در قسم پانزدهم نیز دشمنی و دشمنان امام مورد تحلیل قرار گرفته است.

جلد دوازدهم

در این جلد زندگی ۹۷ نفر از یاران و کارگزاران امام مورد بررسی قرار گرفته است که از مهم‌ترین آنان می‌توان به ابوالاسد دوئلی، ابویوب انصاری، ابوالهثیم، حارث همدانی، حجر بن عدی، حبیب بن مظاهر، عبدالله بن جعفر بن ابی طالب، عبدالله بن عباس، عثمان بن حنیف، عمار بن یاسر، کمیل بن زیاد، محمد بن ابی بکر، میثم تمار، هاشم بن عتب و مقداد بن عمرو اشاره کرد.

نقد و بررسی

هرچند که اثر حاضر ارزشمند است و مفید اما برای این که زوایای آن بیشتر گشوده شود به ذکر پاره‌ای از نقاط مثبت و احیای کاستی‌های آن می‌پردازیم.

نقاط قوت

یکی از نکات مثبت کتاب نقد روایی و تاریخی برخی از حوادث و حتی شخصیت‌های معروف تاریخی است. از جمله این شخصیت‌ها سکینه دختر علی(ع) است. مؤلف محترم آورده است که تحقیقات تاریخی و روایات شیعه و سنی نشان می‌دهد که چنین شخصیتی در تاریخ وجود نداشته است.

مؤلف آورده است که اسم سکینه در سه مورد آمده است:

۱) در روایتی وارد شده که امام علی(ع) به هنگام دفن فاطمه زهرا(س) گفت: ننا کردم ای ام کلثوم، ای زینب ای سکینه ای فضا، ای حسن، ای حسین... افرادی با استفاده از این سخن ادعا کرده‌اند که این که علی(ع) نام سکینه را در کنار نام ام کلثوم ذکر کرده نشان از آن دارد که آن امام دختری به نام سکینه داشته است که مزار وی در سوریه است. اما این استدلال این گونه رد می‌شود که مرحوم مجلسی که این حدیث را در بحار آورده است، خود، اشاره کرده که آن را از منبع غیر موثق نقل کرده است و اصولاً منابع تاریخی وجود چنین شخصیتی را تأیید نمی‌کند.^۲

۲) در سندی پیرامون مدح حضرت زهرا(س) نقل شده که سکینه دختر امام علی(ع) از آن حضرت نقل کرده است. در حالی که ضعف شدید در ابتدای این سند احتمال خطا در روایت را به شکل قابل ملاحظه‌ای افزایش داده است.

۳) در روایت دیگری از امام حسین(ع) نقل شده که فرمود: بر